

EĞİTİLEBİLİR ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARDA MÜZİK ALETLERİNİN GÖRSEL DESTEKLİ ALGILANABİLİRLİĞİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA (İstanbul / Sancaktepe Örneği)

Günsu YILMA

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Müzik ve Sahne Sanatları Bölümü
gunsuy@yildiz.edu.tr

Bahadır UÇAN

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Sanat Bölümü
bucan@yildiz.edu.tr

ÖZET

Bu araştırma, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde görsel destekli unsurlar kullanılarak bire bir müzik eğitimi yolu ile hafif derecedeki zihinsel engelli çocuklar üzerinde, müzik aletlerinin müzik ve piktogramlar aracılığı ile algılanabilirliğinin gözlenmesi, incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Eğitilebilir zihinsel engelli çocuklarda işitsel ve görsel unsurlar kullanılarak müzik aletlerini algılayabilme düzeyi, araştırmanın sorunsalını oluşturmaktadır. Niteliksel bir yaklaşım ile yapılan araştırmada, kayıt cihazı ile kaydedilen veriler önce yazılı metin haline getirilmiş, daha sonra içerik analizi yönteminden faydalanılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Zihinsel engelli çocuk, piktogram, algı, müzik.*

A STUDY BASED ON THE PERCEPTIBILITY OF MUSICAL ENSTRUMENTS OF MENTALLY HANDICAPPED CHILDREN WITH VISUAL SUPPORT (Istanbul /Sancaktepe Sample)

ABSTRACT

The purpose of this research is to examine and investigate the perception ability of musical instruments of low mentally retarded children with the support of visual elements. The research is conducted for every children individually in a special education and rehabilitation centre. The problematic of this research is the level of perception ability of musical instruments with visual support on mentally handicapped children. The research is applied with a qualitative approach. Data were obtained with the recorder, then they were turned into texts and analyzed with content analysis method.

Key words: *Mentally retarded children, pictogram, perception, music.*

GİRİŞ

Ülkemizde eğitilebilir zihinsel engelli çocuklara verilen özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinde materyaller aracılığı ile önerilen özel eğitim hizmetlerini geliştirmeye yönelik çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Ayrıca akademik anlamda da yine bu çocukların sahip oldukları potansiyellerini geliştirmelerine yönelik birçok çalışma yapılmaktadır. Yapılan bu tür çalışmalar, bu alanda, dikkate değer verilerin ortaya çıkması açısından önemlidir. Eğitilebilir zihinsel engelli çocukların ihtiyaç duydukları yaşam becerilerini geliştirebilmelerine yönelik yapılan çalışmalar içerisinde müzik ve

müzikal unsurların yer aldığı yaratıcı yöntemlerin hafif derecedeki zihinsel engelli çocukların gelişim süreçlerine faydalı olduğu söylenebilir.

Algılama, duyuşal bilginin anlamlandırılması, yorumlanması sürecidir. Duyusal kayda gelen belli uyarıcılara dikkat ettiğimizde algılama süreci başlar. İşleyen belleğe (kısa süreli belleğe) giren bilgi, duyuşal kayda gelen çevresel uyarıcılardan, öğrenenin sadece algılayabildiği bilgilerdir. Bu nedenle algılama, öğrenmede özel bir öneme sahiptir(Senemoğlu, 2011;292-293).

“Müziksel algılama, müziksel duyuların yani ses frekanslarının beyin tarafından işlenip yorumlanması sonucunda anlamlı hale getirilmesidir. Müziksel algılamada, duyumun beyne ulaşması, orada işleme tabi tutulması ve sonucunda gruplanıp yorumlanması bir süreç içinde gerçekleşir”(Sazak, 2008;11).

Duyularımızı ifade etmede görsel simgeleri kullanmaya gereksinim duyarız. Hayatımız sürdükçe insanlarla, olaylarla ve insanlarla olan ilişkilerimizle oluşan duyuşal tepkilerimiz vardır. Sanatsal deneyimler bunlardan doğrudan öznel ve sezgisel olanlarla ilgilenir ve onların artırılmasını sağlar (Özsoy,2003;42-43). Zaman zaman içimizde tuttuğumuz düşünce ve duyuşularımızı açığa vurmaya önemlidir. Bu açıdan sanatsal deneyimler insanların bilişsel ve duyuşal algı düzeylerini arttırmaya yardımcı olur.

Bir simgeleştirme dili olarak piktogram, bir kavram veya fikri görsel hale dönüştürmek için sembollerle yalın şekilde oluşturulan resimsel-yazı şeklidir (Başer, 1994; 13). Diğer bir deyişle, piktogramlar anlatılmak istenenin en anlaşılır şekilde ifade edilmesidir.

Eğitilebilir zihinsel engelli çocuklarda algılama süreci yaşdaşlarına göre daha yavaş işlemektedir. Bu nedenle bilgilerin kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe aktarımı zorlaşır. Dolayısı ile aktarılan bilgiler daha güç hatırlanabilir. Aynı durum müziksel algılama için de geçerlidir.

Özsoy, zihinsel engelli çocukların yaşadığı güçlüğü, öğrenme ve hatırlamanın en temel koşullarından birinin dikkat yoğunlaştırılması ve sürdürülmesi üzerinde olduğunu söylemektedir. Dikkatleri dağınık ve kısa süreli olan bu çocukların genellikle kısa süreli bellekteki bilgileri uzun süreli belleğe aktarmada çeşitli problemleri olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, zihinsel engelli çocukların uzun süreli bellekte problemleri olmadığını ifade eden Özsoy, bu çocukların, iyice öğrendikleri bir bilgiyi uzun süre hatırlayabileceklerinden bahsetmiştir (Özsoy,2001;164-165).

Zihinsel engelli çocuklar genellikle çevreden aldıkları bilgileri, kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe aktarmada sorun yaşarlar. Gelen bilgiyi veya uyarıyı, uzun süreli belleklerine aktarmadıklarında ise unutma gerçekleşir. Bununla beraber öğrenmenin gerçekleştiği durumlar sonrasında, bilgiyi hafızadan geri çağırma yani hatırlama işleminde de, yaşlıları ile aralarında farklılık görülmektedir (Bray, Fletcher, Turner, 1997;197-212).

Zihinsel engelli çocuklar sahip oldukları zeka puanları doğrultusunda kendi içerisinde eğitilebilir, öğretilebilir ve ileri derecede zihinsel engelli olarak üç farklı şekilde sınıflandırılmaktadır. Eğitilebilir zihinsel engelli çocukların zeka puanı 45-74 arasında değişmekte olup, hafif derecede zihinsel engelli bireyler olarak da sınıflandırılmaktadır. Bu çocuklar, rehabilitasyon ya da özel eğitime tamamen muhtaç olmamakla birlikte, kaynaştırma eğitimlerinde de yer alabilmektedir. Rehabilitasyon ya da özel eğitim destekli örgün eğitim alabilirler. “Gerilik derecesine göre 8-12 yaş düzeyinde zekaya sahip olabilirler, 6. Sınıf düzeyinde akademik çalışmalar yapabilirler”(Özgür, 2008;189-190).

Zeka puanı 25-44 arasında değişiklik gösteren öğretilebilir zihinsel engelli çocuklar; sağlık kurumlarıyla iş birliği içerisinde gerçekleştirilebilecek özel eğitim ve rehabilitasyona muhtaç olan zihinsel engelli grubudur. Akademik çalışmaları hafif derecedeki zihinsel engelli çocuklara oranla daha sınırlı düzeydedir. Ayrıca bu bireyler sınırlı ve monoton işleri yapabilirler.

İleri derecede zihinsel engelli çocuklar; 0-25 arasında değişiklik gösterebilen zeka puanları ile ağır derecede zihinsel engelli çocuklar olarak da tanımlanabilir. Öz-bakım, uyum, sosyal ve daha birçok becerileri ve bu becerilerin kazandırılabilmesinde önemli ölçüde sorun yaşayan çocuklardır. Klinik bakıma muhtaç, hayata kesinlikle uyum sağlayamayan ve sağlık kurumlarında devamlı klinik bakıma ihtiyacı olan engelliler olarak tanımladığı bu çocukların zeka gelişimleri 0-2 yaş düzeyindedir (Özgür, 2008;189).

Zihinsel engelli çocukların algılama düzeyleri kendi içinde mukayese edildiğinde ise, eğitilebilir zihinsel engelli çocuklar, öğretilebilir ve ileri derecedeki zihinsel engelli çocukların algılama düzeyleri arasında farklılık gösterebilir. Ayrıca algılamada, her bir grup kendi içerisinde de farklılık gösterebilir. Algılamaya bağlı olarak öğrenmede de gerilik gösterme durumu bu çocuklar için de söz konusudur. Eğitilebilir zihinsel engelli çocuğun öğrenmede gösterdiği gerilik, ileri derecedeki zihinsel engelli bir çocuktan daha düşük düzeydedir. İşitsel ve görsel algılamada da bu durumun aynılığı söz konusudur. Ayrıca, “Zihinsel engelli çocukların işitsel ve görsel algıları yaşdaşlarına göre zayıftır”(Göksu, Çevik, 2004).

Bu sınıflandırmalar ile eğitilebilir zihinsel engelli bir çocuğun algı, işitsel ve görsel algı buna bağlı olarak müzikal algı düzeyi üzerinde bir ilişki kurmak söz konusu olabilir. Örneğin, eğitilebilir zihinsel engelli çocukların, öğretilebilir ve ileri derecede zihinsel engelli çocuklara oranla zeka puanlarına bağlı olarak müziği, işitsel ve görsel algı aracılığı ile algılayabilme durumları daha ileri düzeyde olabilir. Diğer bir deyişle, ileri derecede zihinsel engelli çocukların sahip oldukları zeka puanlarına bağlı olarak öğretilebilir ve eğitilebilir zihinsel engelli çocuklara kıyasla işitsel ve görsel algılarına bağlı olarak müziği algılayabilme durumlarında daha geride bir performans sergileme durumları mümkün olabilir.

Müziğin engelli çocuklar üzerinde ruhsal, duygusal ve toplumsal gelişimine katkıda bulunması açısından faydalılığı göz önünde bulundurulduğunda, zihinsel engelli çocuklarda kullanım araçları bakımından müzik ile tedavinin hedefleri beş ana başlık altında incelenebilir. Bu hedefler sırası ile sosyal ve duygusal davranışları düzeltmek, hareketle ilgili becerileri geliştirmek, iletişimi düzeltmek, okul öncesi ve okul dönemi becerilerini öğretmek, boş zaman aktivitesi sağlamaktır (Çoban, 2005).

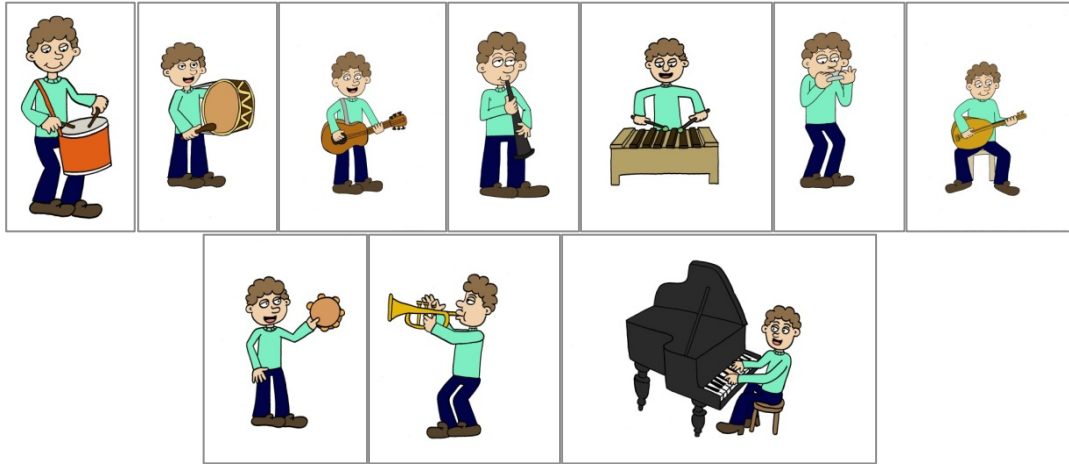
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Müzik ile bilişsel süreçler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların temelinde iki yöntemin daha sık kullanıldığı görülmektedir; ilki beyin görüntüleme tekniklerini (fMRI, PET, EEG) kullanarak müzik ile ilgili olduğu düşünülen beyin alanlarının haritalanmasından elde edilen psikolojik verileri toplamak, ikincisi ise müzik ile bilişsel süreçler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için davranışları gözlemleme ve veri toplamaktır (Wigram, 1995; 16-23).

Araştırmada, müzik aletleri, ilgili müzikler ve piktogramlardan yararlanılarak, İstanbul Sancaktepe'deki bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde eğitim gören 7-10 yaş arası toplam altı adet eğitilebilir zihinsel engelli öğrenci ile müzik aletlerini piktogramlar aracılığı ile tanıyabilmeleri üzerine bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, eğitilebilir zihinsel engelli çocuklar ile bire bir çalışma ortamında, iki ay süre boyunca haftada iki gün birer saat süren çalışma doğrultusunda davul, trampet, tef, mızık, klarnet, trompet, ksilofon, piyano, saz ve gitardan oluşan piktogramlar yer almıştır. Araştırmanın ilk dört haftasında davul, trampet ve ziller bire bir çalışma ortamında öğrenci ile birlikte çalınmıştır. Beraber çalma sırasında çeşitli okul şarkıları da birlikte söylenmiştir. Araştırmanın son dört haftalık süreci içerisinde ise çocuklara; klarnet, tef, mızık, trompet, ksilofon, piyano, saz, gitar ve ilk dört haftalık süreçte birlikte çalınan müzik aletlerinden oluşan piktogramlar tanıtılmıştır. Tanıtım sırasında bu müzik aletlerinin yer aldığı müzikler, sesli ortam aracılığı ile çalışma esnasında dinletilmiştir.

No	Eser Adı	Besteci	Piktogramlar
1	Klarnet Konçertosu, K.622 1.Bölüm	W.A. Mozart	Klarnet Çalan Çocuk
2	Vals, op.64	F. Chopin	Piyano Çalan Çocuk
3	Trompet Konçertosu, 1.Bölüm	J. N. Hummel	Trompet Çalan Çocuk
4	Ksilofon Konçertinosu, 1.Bölüm	T. Mayuzumi	Ksilofon Çalan Çocuk
5	Mızıka Working on The Railroad	Anonim	Mızıka Çalan Çocuk
6	Bağlama Uvertürü	Ç. Akdeniz	Bağlama Çalan Çocuk
7	Vals a Rosenthal	G. Reinhardt	Gitar Çalan Çocuk
8	Snare Drum Etude, Heigh Hoo Drumroll	Anonim	Davul, Trampet, Tef Çalan Çocuk

Tablo 1. Araştırmada Yer Alan Müzikler* ve İlgili Piktogramlar

Şekil 1. Araştırmada Yer Alan Piktogramlar

SONUÇLAR

Araştırmanın ilk dört haftasında, eğitilebilir zihinsel engelli çocuklar ile birlikte davul, tef, trampet eşliğinde bire bir uygulamalı olarak çalışılmıştır. Beraber şarkı söyleme, müzik aleti çalma, çalma-söyleme şeklinde devam eden çalışmalarda bu çocukların sakin bir tavır içerisinde verilen komutlara uydukları gözlenmiştir. Aynı anda çalma, aynı anda bitirme, müzik eğitimcisinin önderliğinde bir okul şarkısı söylerken ritme uygun olarak çalma şeklinde devam eden ilk dört haftalık süreçte; karşılıklı

* Müzikler, ilgili piktogramları algılamayı kolaylaştırmak, işitsel ve görsel algıya bağlı olarak müzikal algılamayı kolaylaştırmak, piktogramlar ve müzik aletleri arasında ilişki kurabilmek amacıyla kullanılmıştır.

sözlü olarak diyalog, birlikte bir aktivite içerisinde yer alma duygusu, kendini güvenli bir ortamda hissetmesi ve bu duygudan doğan olumlu tutum ve davranışlar gözlenmiştir.

Araştırmanın son dört haftasında ise sadece piktogramlar ve piktogramların yer aldığı müzik aletlerinden oluşan müzikler kullanılmıştır. Piktogramlar açık bir şekilde düz bir düzleme dağıtılmış, her bir doğru seçimde ilgili piktogramın müziği çalınmıştır. Her iki aşamada da sık sık müzik aletlerinin isimleri tekrar edilmiştir. Arada müzik aletlerinin isimleri sorulmuş, özellikle ilk dört haftada bire bir uygulamalı olarak kullanılan müzik aletlerini hatırlama ve ilgili piktogramı seçebilme durumlarında olumluluk görülmüştür. Her çalışmada daha istekli oldukları gözlemlenen çocukların ayrıca, yapılan çalışmalar sonrasında mutlu oldukları gözlenmiştir.

Araştırma süresi boyunca altı eğitilebilir zihinsel engelli çocuktan iki erkek bir kız olmak üzere üçünün tereddüt etmeden doğru seçimler yaptığı görülmüştür. Diğer üç çocuk iki yanlış seçimden sonra doğru olanı bulmuştur. Çeşitli piktogramlar arasından ilk dört haftada çalışma esnasında uygulanan aletleri tanıyabilmesi ve seçebilmesi bu çocukların dokunduğu ve çaldığı bir müzik aletini, müzik aracılığı ile çoklu seçenekler arasından seçip ismi ile tanıdığını ifade edebilmesi açısından önemli bir durum olarak nitelendirilebilir. Ayrıca ilk dört haftalık uygulama sürecinden sonra son dört haftadaki seçme sürecinde, bu çocukların çeşitli piktogramlar arasından istenilen müzik aletini tanıyıp seçmesi ve sözlü olarak da ifade etmesi öğrenilebilirlik durumunu pekiştirmektedir.

Diğer bir açıdan bakılacak olunursa, eğitilebilir zihinsel engelli çocukların bir müzik aleti ile tanışması, bir süre onu çalması uygulamalı öğretimin bu çocuklar üzerindeki faydalılığını ortaya koymaktadır. Araştırmanın son dört haftasındaki çoklu seçenekler arasından doğru olanı seçme sürecine bakıldığında ise, müzik aletlerini tanımada, bire bir uygulamalı olarak yapılan bir müzikal çalışma, öğrenmede daha kalıcı olduğu sonucunu da beraberinde getirmektedir.

Eğitilebilir zihinsel engelli çocuklar üzerinde görsel destek ile yapılan müzikal aktiviteler, öğretilebilirliği kolaylaştırması açısından faydalı olabilir. Ayrıca bu tür araştırmaların daha sık, daha uzun sürede sistematik olarak çeşitli şekillerde yapılması zihinsel engelli çocukların görsel öğeler aracılığı ile işitsel algılarını geliştirebilmelerine önemli derecede katkı sağlayabilir.

Yapılan bu gibi müzikal deneyimler, eğitilebilir zihinsel engelli çocukların işitsel, görsel, bilişsel ve duygusal algılarında olumlu gelişmeler yaratması açısından da önemlidir.

Çeşitli müzik aletlerinin eğitilebilir zihinsel engelli çocuklara görsel destekli öğretilebilmesi, önerilen özel eğitim hizmetleri içerisinde yer alan motor becerileri, taklit becerileri, sosyal beceriler, ifade edici dil becerilerine de katkı sağlayabilir. Böylece eğitilebilir zihinsel engelli çocuklar yaşdaşları ile ve toplum içerisinde de uyumlu davranışlar sergileyebilir.

Oluşturulabilecek çeşitli müzikal aktiviteler ve yöntemler üzerinden yapılan çalışmalar, müzik aracılığı ile işitsel algı uyarıcılarını harekete geçirebilmek açısından önemli bir rol oynamaktadır. Piktogramlar aracılığıyla bir müzik aletini tanımak, onu görsel ve işitsel olarak algılayabilmek ise bu süreci hızlandırabilir.

Müziğin eğitilebilir zihinsel engelli çocuklar tarafından algılanma durumu zayıf olmasına rağmen, onların görsel ve işitsel algıları; müzik terapi ve buna bağlı olarak müziksel içerikli testler, çeşitli müzikal oyunlar, aktiviteler, psikolojik seanslarda müzik dinletimi, rehabilitasyon merkezlerindeki müzikal çalışmalar ile güçlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

Başer, M. , (1994), Görsel İletişimde Piktogram ve Sembollerin İnsan Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens., Eskişehir.

Bray, N., W., Fletcher, K., L., Turner, L.,A., (1997), Cognitive Competencies and Strategy Use in Individuals with Mental Retardation, ed., W.W. Maclean Jr., Ellis' Handbook Ofmental Deficiency, Psychological Theory, and Research, Third ed.

- Çoban, A., (2005), Müzik Terapi, Ruh Sağlığı İçin Müzikle Tedavi, Timaş Yay., İstanbul.
- Göksu, İ., Çevik, T., (2004), Özel Eğitime Giriş, Adana.
- Özgür, İ, (2008), Engelli Çocuklar ve Eğitimi Özel Eğitim, Karahan Kitabevi, Adana.
- Özsoy, V., (2003), “Görsel Sanatlar Eğitimi, Resim-İş Eğitiminin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri”, Gündüz Eğitim ve Yay., Ankara.
- Özsoy, Y., Özyürek, M., Eripek, S., (2001), Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar-Özel Eğitime Giriş, Karatepe Yayınları, Ankara.
- Sazak, N., (2008), “Müziksel Algılamının Temel Boyutları”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt 5, Sayı 1.
- Senemoğlu, N., (2011), “Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, Kuramdan Uygulamaya”, Pegem Akademi, 20.Baskı, Ankara.
- Wigram, T., (1995), “The Psychological and Physiological Effects of Low Frequency Sound and Music”, Music Therapy Perspectives, Vol 13(1), Special Issue: International Music Therapy.